

6-мавзу. Атиргул ва чиннигулни очик ва ёпиқ ерларда кўпайтириш

Режа:

1. Атиргулни келиб чиқиши ва биологик хусусиятлари.
2. Атиргул ва чиннигулнинг турлари ва навларининг тавсифи.
3. Атиргул ва чиннигулни кўпайтириш усуллари.
4. Атиргул ва чиннигулни оранжерияларда ўстириш технологияси.

Атиргул қадимдан маълум: ранг-баранглиги, хушбўйлиги, чиройли очилиши, кўп ва узоқ вақт гуллаб туриши жиҳатидан манзарали ўсимликларнинг биронтаси ҳам унга тенг келолмайди. Гулзорларнинг энг гўзали – атиргуллар очилиб турган гулзорлардир. Маданий атиргулнинг ватани Жанубий – Шарқий Осиё ҳисобланади. Лекин унинг уруғдоши бўлмиш наъматак Заполяръегача тарқалган.

Инсон атигулнинг қимматли хусусиятларини қадим замонлардаёқ пайқаб, уни экиб ўстира бошлаган. Яқин Шарқда атиргулнинг гулзорларга экиладиган хиллари ҳозирги замон классификациясига мувофиқ француз атиргуллари – Галлиги (Ceallisa) секциясига киритилган барги тўкиладиган маҳаллий турлардан вужудга келади.

Мамлакатлар орасида савдо – сотиқ алоқалари ривожлана бошлаган, атиргуллар Греция орқали қадимги Римга тарқалган ва бу ерда такомиллаштирилган. Римликлар атигулни уруғидан экиб, қаламача ўтказиб ҳамда пайванд қилиб кўпайтирганлар, уни қишда сақлаш усуллари ҳам билганлар.

Шу билан бир вақтда Европа мамлакатларида шу ерларнинг ўзига хос атиргуллар пайдо бўлган. XVII аср бошларида Болгарияда Дамашқ атигули ўстирила бошлайди, кейинчалик бу атиргуллардан қимматбоҳо атиргул мойи олинади. XVII асрда Франция атиргул макони бўлиб қолди. XIX асрда эса атиргуллар Англия ва Германияга ҳам тарқалди.

Ўзбекистон фанлар академиясининг Тошкент ботаника боғи 1937 йилдан атиргул навларини ўрганиш билан шуғуллана бошлади. Дастлаб ботаника боғида атиргуллар коллекцияси 100 навадан иборат эди. 1958 йилда бу коллекцияга чет елдан келтирилган ва ўзимизда селекция йўли билан олинган навлар ҳам қўшилди. Кўпгина навлар Олмаота, Рига Ботаника боғларидан ва Москвадаги бош Ботаника боғидан келтириб, иқлимлаштирилди. Ҳозирги вақтда Тошкент Ботаника боғидаги атиргуллар коллекциясида 280 та нава бор; республикамизни кўкаламзорлаштириш учун бу боғ ҳар йили 30 – 40 минг тўп кўчат етиштириб бермоқда.

Ҳозирги вақтда атиргулларнинг асосий турини чой – дурагай атиргул, полиант атиргули, пернециан атиргули, флорибунда атиргули группаларига таалукли навлар ташкил этади. Уларни уйда тувакчаларда ўстириш аҳоли яшайдиган жойларда гулзорларга экиш ва гулдасталар учун узиш мумкин. Бу навлар кўплаб ва узлуксиз гуллайди, гули ранг-баранг, шакли хилма-хил ҳамда жуда хушбўйдир.

Ўзбекистонда, шу жумладан Самарқандда ўстириладиган маданий атиргуллар коллекцияси асосан чет элда селекция йўли билан олинган чой-дуругай, пернециан навларидан иборат. Шунга кўра Ўзбекистоннинг, хусусан Самарқанднинг табиий шароити бу навларнинг биологик хоссаларига жўда кам мос келади. Бундан ташқари, чет эл атиргул навлари уншудринг касаллигидан жуда кўп зарарланади.

Атиргуллар баъзи морфологик-биологик хоссаларига ва ташқи белгиларига қараб учта катта групага бўлинади.

Биринчи группа -манзарали ўсимликлар, парникларда ўстириладиган ва совуққа чидамли ва кўпинча бир марта гуллайдиган атиргуллар. Бу группага кирадиган атиргулнинг икки йиллик навлари гул очади. Улар кўпроқ паркларда ва ботаника боғларида ўстириш учун мўлжалланган. Шу туфайли уларни “Мавлонбойилар” деб ҳам юритилади.

Иккинчи группага – маданий атиргуллар. Буларга бир йиллик ва шу йили ўсиб чиққан новдалари гул очадиган ёз бўйи бир неча марта гуллайдиган атиргуллар киради. Улар совуққа чидамсиз бўлиб, ҳавонинг ҳарорати 20 даражадан пасайганда атиргулнинг ер устидаги қисми музлаб қолади. Шунинг учун уларнинг кўпчилиги қишки чопиқ қилинади ва кўмилади.

Учинчи группа – чирмовикқа ўхшаб ўсадиган узун новдали атиргуллар. Новдаларнинг бўйи ёзи билан 3-5 м. га етади. Гуллари майда, жуда чиройли кўп бўлади, тўп-тўп бўлиб очилади. Бу атиргул бир марта гуллайди, лекин гуллари узоқ вақт 30-35 кун очилиб туриши билан у бошқа группалардан афзал ҳисобланади. Илдиз бўйидан чиққан новдалари биринчи йили шохламай фақат бўйига ўсади. Иккинчи ва учинчи йили эса гуллай бошлайди.

2. Атиргул ва чиннигулнинг турлари ва навларининг тавсифи -

Атиргулқадимги гул ўсимликларидан биридир.

Атиргуллар табиий шароитларда Кутб доирасидан (игнали атиргул) тортиб то субтропик ва тропикларгача (мультифлор, сариқ ва бошқа атиргуллар) тарқалган. Атиргул атиргуллилар оиласига мансуб бўлиб, бир неча юз тури ва кўринишлари мавжуд. Мамлакатимизда уларнинг 200 га яқин тури ўсади. Ҳозирги вақтда атиргулнинг боғ шакллари ва навлари сони 20 000 дан ошади. Барги тўкилувчан ва ҳамиша яшил турлари мавжуд. Улар тупининг баландлиги (10-15 см.дан 3-5 м. гача) ва пояларининг тузилиши бўйича (тик ўсувчи, тарвақайлаган ва чирмашувчи) ҳам фарқланади. Атиргул пояси турли шакл ва рангдаги, турлича зичликдаги тиконлар билан қопланган. Атиргулнинг турлари ҳамда навлари кўплиги сабабли, унинг морфологик хусусиятлари, биологик ўсиш ва ривожланиш шарт-шароитлари бўйича ўхшаш навлардан иборат, боғ синфлари ёки гуруҳларига бўлинади.

Хиёбон атиргуллари. Бу гуруҳга кўпгина ёввойи ҳолда ўсувчи атиргуллар (наъматак), уларнинг боғ шакллари ва навлари киради. Хиёбон атиргулларини қишда устини ёпиш шарт эмас. Уларнинг туплари баҳайбат бўлиб, баландлиги 1,5 дан 3 м. гача бўлади. Айрим турларининг (галлик атиргули) бир йиллик шохларини учлари қишда музлайди ва улар баҳорда кесиб ташланади. Хиёбон атиргуллари кўкаламзорлаштиришда фойдаланилади. Улар турли мақсадларда: жонли деворлар, гуруҳлар, массивлар ҳосил қилишда ҳошиялаш ва сайқаллаш ишларида ишлатилади. Тупроқ танламайди, лекин

маданийлаштирилган кумоқ тупроқларда яхшироқ ўсади. Илдизи чуқур жойлашганлиги сабабли, (1,5-3 м. гача) экиш учун мўлжалланган хандакларда қайта ишлаш (плантаж) амалга оширилади. Хиёбон атиргулларини экишда шохлари кесиб олинади, бунда асосидан бошлаб ҳисобланганда 2-3 та яхши шаклланган куртаклар қолдирилади. Кейинги йилларда хиёбон атиргулларининг фақат қариган, ўз манзарасини йўқотган шохлари кесиб ташланади.

Хиёбон атиргуллари уруғидан бачкилари орқали ва тупни бўлиш қаламча йўли билан кўпайтирилади.-Уларнинг ичида куйидаги турлари кагта аҳамиятга эга:

1. Буришган атиргул ёки ругоза атиргули. Тупининг баландлиги 1,5-2 м. га етади. Поялари семиз, тўғри, йирик тиконлар билан зич қопланган. 7, 9, 10 тадан тўқ-яшил рангдаги баргчалардан ташкил топган, уларнинг усти силлиқ, орқаси эса қайрилган, буририлган бўлади.

Май ойида гуллайди ва ёз давомида қайта гуллаши ҳам мумкин. Гуллариининг ранглари қирмизи, қизил, лекин оқ ва пушти гулли турлари ҳам мавжуд. Гулларнинг диаметри 5-7 см. серяпроқ, ярим серяпроқ, шунингдек, серяпроқ бўлмаган турлари ҳам мавжуд. Турига кўра хушбўй ҳидга эга.

Ругоза атиргулининг мевалари йирик (диаметри 4 см. гача), жуда манзаралидир. Айиқса, тўқ панглин бапглар фонида жуда чиройли кўринади. Айрим ҳолларда тупларда бир вақтнинг ўзида ҳам гуллар, ҳам мевалар мавжуд бўлиши мумкин. Ругоза атиргулининг гибрид навлари кўпдир. Шимол Қироличаси гибриди ўзининг қизил серяпроқ гуллари билан жуда чиройлидир. Унинг' оқ серяпроқ гулли турлари ҳам мавжуд. Ругоза атиргулининг Мичурин навлари кенг тарқалган. Гулдаста, Шарқ Юлдузи ва бошқалар шулар тоифасидан. Ругоза атиргулининг сариқ рангли гулли гибридлар орасида Агнес нави кенг тарқалгандир.

2. Майда баргли а т и р г ул. Тупларининг баландлиги 1,5-2 м. га етади. Барча поялари, шохчалари ва барг қаламчалари майда тиконлар билан қопланган. Барглари жуда майда, ҳар бир барг 5-11 та оч-яшил рангли баргчалардан ташкил топган. Кузда барглар сариқ-қизғиш ранг тусига киради. Эрта гуллайди апрел ойи охири. май ойи бошларида, икки ҳафта давомида бир марта гуллайди. Гулларининг ранги оч сариқ, ярим серяпроқ, ўтган йилги поя узунлиги бўйича калта гулоёқчаларда зич жойлашган бўлади. Мевалари майда, шарсимон шаклда, қора ёки тўқжигар рангда. Майда баргли атиргулнинг кўпгина боғ шакллари мавжуд. И. В. Мичурин Светлана навини ругоза ва майда баргли атиргул гибридида яратган.

3. Юз гулбаргли а т и р г ул, Тупининг баландлиги 1-1,25 м. Тупи тарвақайлаган. Гуллари оч-пушти рангда, зич серяпроқ (битта гулда 150-170 та гулбарглар мавжуд бўлади), ҳиди ўткир. Май ойининг иккинчи ярмида, икки ҳафта давомида бир марта гуллайди. Қишда музлаши мумкин, устини ёпиш зарур.

4. Сариқ атиргул. Ватани Уота ва Кичик Осиё. Тупларининг баландлиги 0,5 дан 2 м. гача. Поялари тиканлар билан қопланган. Май ойида гуллайди. Гуллари сариқ рангда, йирик, алоҳида, ҳиди ёқимсиз. Шунинг учун уни иккинчи ном билан, сариқ атиргул деб ҳам аташади. Қишнинг совуқ кунларида музлайди, шу туфайли устини яхшилаб ёпиш керак. Унумдор туироқни ёқтиради, ортиқча намликка чидамсиз.

Гулбарглари икки хил рангли. Жан Биколор шакли энг катта қизиқиш уйғотадиғаннав. Гулбаргининг усти оч-сарик, ич томони эса қизил рангда.

5. Қизил баргли атиргул. Марказий Европадан келтирилган. Туплари тўғри ўсувчи, баландлиги

2 м., поялари ингичка, бинафша рангда, деярли тикансиз. Барг ва пояларининг такрорланмас ранги қизил баргли агиргулларнинг ўзига хос манзарали хусусиятидир. Айниқса, уни гуруҳли ва алоҳида экишда ишлатиш жуда яхши натижа беради. Май ойининг иккинчи ярмида, уч ҳафта мобайнида оч-пушти рангда гуллайди. Асосан оддий, лекин серяпроқ шакллари ҳам мавжуд. Шарсимон, йирик, тўқ қизил рангли мевалари ҳам жуда манзарали. Қишга чидамли, ўсиш даврида шароит танламайди.

6. Рубигоноза ёки занг-қизил рангли. атиргул. Бутун Европа бўйича кенг тарқалган. Кўп пояли тик ўсувчи, тупининг баландлиги 1,5-2 м. га етади. Поялари кўплаб ўткир тиканлар билан қопланган. Барглари майда, яшил рангда, жуда хушбўй олма ҳидга эга. Май ойи охирида, икки-ҳафта мобайнида гуллайди. Гуллари катта эмас, оч-пушти рангли, оддий ва ярим серяпроқ. Рубигоноза атиргулининг турли рангдаги оддий ва ярим серяпроқ гибридлари ҳам мавжуддир.

7. Галлик ёки француз атиргули. Ватани Европа, Қрим ва Кавказдир. Тупларининг баландлиги 1 м. га етади. Апрель-май ойлари бошида гуллайди. Гулларининг диаметри 6 см. гача, тўқ пушти ва тўқ қизил рангда, жуда хушбўйдир, ярим серяпроқ ва серяпроқ бўлади. Урта минтақа шароитларида қишга чидамли. Гуруҳлаб экилади ва гуллари фойдаланиш учун кесилади. Кўпгина гибридлар ва навлар учун бошланғич манба ҳисобланади. Галлик ва жигарранг атиргуллардан жуда қизиқ гибрид ярим серяпроқ қизил рангли, ялтироқ, йирик гулли француз атиргули олинган. У қишга жуда чидамли.

8. Дамашқ атиргули. Галлик ва канин атиргулларини чатиштиришдан олинган. Дамашқ атиргули хушбўй атиргул ёғини олиш учун экилади. Тупининг баландлиги 1,5 м. кучли шохланган, тиканлари жуда кўп ва илмоқсимондир. Барглари йирик, узунлиги 10-15 см. ли 5-7 га баргчалардан ташкил топган, тўқ яшил рангда. Гуллари пушти рангда, зич серяпроқ, кучли хушбўй ҳидли. Май-июн ойларида деярли бир ой давомида гуллайди. Қишга чидамсиз.

9. Канина ёки ку ч у к с и м о н ' а т и р г у л. Ватани Жанубий ва Урта Европа ҳамда Урта Осиёдир. Тупининг баландлиги 1 м. га етади. Поялари ингичка, камроқ тиканлар билан қопланган. Барглари оч-яшил рангда. Гуллари оддий, пушти-қизил, майда ва ҳидсиз. Манзараси камроқ, лекин атиргулнинг бу тури энг яхши пайвандтаг ҳисобланади.

10. Игнасимон атиргул. Ватани Европадир. Тупларининг баландлиги 1 м. гача боради. Поялари ингичка, жигар рангда, сертикан, 3-7 та баргчалардан ташкил топган, усти тўқ яшил, орқасига қайрилган. Гуллари қирмизи-пушти рангда, жуда хушбўй, биттадан ёки 2-3 тадан жойлашган. Апрель ойи охири май ойи бошларида гуллайди. Меваси жуда манзарали ясси шаклида, катта эмас, қизил-олов рангда. Кутб доирасида ҳам ўсади, қишга ва сояга чидамли, кесишга енгил бўй беради. Жонли деворлар ташкил қилишда кенг ишлатилади.

11. Ремонтант атиргуллар гуруҳи. Ремонтант атиргуллар бу гибридлар бўлиб, уларнинг бошлаигич навлари, иссиқсевар бенгалия (ҳинд) ва хитой (чой) атиргулларини Осиё (Дамашқ атиргули), Европа (галлик атиргули) ва бошқа наъматакнинг ёввойи турлари билан чагиштириб олинган. Тупларининг баландлиги 1-1,5 м. га етади. Гуллари зич серяпроқ, ранги оқ, пушти ва қизил, кучли ҳидга эга. Май ойида тўлиқ, кузда эса қайта гуллайди, лекин кучсизроқ бўлади. Ўзбекистон шароитида қишга чидамли, аммо ўрта минтақада қишда ҳимояга муҳтож. Кўкаламзорлаштиришда камроқ ишлатилади, чунки гуллаб бўлгандан сўнг, туплар ўз манзарасини йўқотади. Айрим ҳолларда улар битта навдан гуруҳ ташкил қилиш учун ишлатилади.

12. Чой гибридли атиргуллар. Ремонтанг гуруҳ навлари билан чой ва ҳинд атиргулларини чагиштиришдан келиб чиққан. Тупларининг баландлиги 4080 см., тик ўсувчи ёки тарвақайлаган бўлади. Ремонтантларга нисбатан қишга чидамсизроқ.” Гуллари турли тусда ва нозик, • ўткир ҳидга эга. Биринчи галда ҳам, қайта вегетация даврининг охирида ҳам тўлиқ гуллайди.

13. Пернеция атиргуллари. Узининг биологик хусусиятлари бўйича чой гибридли атиргулларга жуда яқин. Улар ремонтант атиргуллар (Антуан Дюшенави) билан сариқ Эрон атиргулини (Першен Йеллоу) чагиштиришдан келиб чиққан. Пернеция атиргулининг биринчи гибриди (Солейль д, Ор нави) чой гибридли атиргулларнинг турли навлари билан чагиштирилган.

14. П о л и а н т ё к и к ў п р а н г л и а т и р г у л л а р. Кўп рангли чирмашувчи атиргулнинг пастак (карлик) туридан танлаш, уларни ўзаро, бошқа гуруҳ ва нав атиргуллари билан гибридлаш орқали олинган. Полиант атиргулининг тупи ихчам, пастак бўйли, баландлиги 3040 см. майда (диаметри 1-2 см.) серяпроқ ва ярим серяпроқ гулли бўлиб, у кўп гулли бўронсимон гулбаргларга йиғилган. Совуқ тушгунча узлуксиз кўп гуллайди. * Гулларининг ранглари оқ, пушти, қизил, айрим ҳолларда сариқдир. Навларнинг кўпчилиги ҳидсиз ёки кучсиз ҳидга эга. Намлик ва совуққа етарли даражада чидамли. -

15. Гибридно полиант атиргуллар. Полиант атиргуллари чой гибридли атиргуллар билан чагиштиришдан келиб чиққан. Улар жуда кучли ўсиш (баландлиги 60-100 см.) ва рангининг турлилиги билан фарқланади. Гуллари йирик, оддий, ярим серяпроқ ва серяпроқдир, бўронсимон ёки соябонсимон гулбаргларга йиғилган. Кўпгина навлари дёярли ҳидсиз. Совуқ тушгунча гуллайди. Совуққа чидамли.

16. Флорибунда гуруҳи атиргуллари ташқи кўриниши ва ўзининг биологик хусусиятлари бўйича чой гибридли ва гибридполиант атиргулларига жуда ўхшашдир. Тупининг шакли тарвақайлаган, баландлиги 60-70 см. Гуллари йирик (диаметри 8-12 см.), шакл ва ранги худди чой гибридли атиргуллар сингари, лекин гибриднополиантлар сингари бир нечтадан соябонсимон гулбаргга йиғилган. Узлуксиз гуллайди. Ҳозирги вақтда флорибунда гуруҳи атиргуллари навлари юқори талабгорларга эгадир, чунки улар кесишга, иссиқхоналарда етиштиришга ва очик ердаги гулли экинзорларни безатиш учун жуда кўп ишлатилади.

17. Гажаксимон ёки чирмашувчи атиргуллар. Кўп рангли ва Вихура атиргулларини чой ҳамда чой гибридли ва бошқа гуруҳларнинг гурли навлари билан чагиштириш натижасида келиб чиққан. Гажаксимон атиргуллар узунлиги 2-5 м. бўлиб ер бағирлаб ёки юқорига қараб ўсувчи пояларга эгадир.

Гуллари майда ёки йирик, ним ёки зич серяпроқ, пирамидасимон, бўронсимон гулбаргларга йиғилган. Гулларнинг ранглари турлича: оқ, пушти, қизил, қирмизи.

Кўпгина навлари деярли ҳидсиз ёки кучсиз ҳидга эга. Бир марта жуда қуюқ ва давомий ҳолда гуллайди. Гуллаш давомийлиги турли босқичдаги шохларда жойлашган гулбарглар гуллашининг бошланиши ва гулбарглардаги гулларнинг турли вақтда гуллаши билан аниқланади. Фақат ярим гажаксимон Нью Даун нави совуқ тушгунча гуллайди.

18. Миниатюра атиргуллари ҳинд, бенгалия ва хитой атиргулларининг пастак (карлик) шаклидир. Сўнгги йилларда кенг тарқалди. Миниатюра атиргулларининг гуллари диаметри 1,5-2 см. гача, ранг бўйича турличадир, чиройли шакли билан ажралиб туради, серяпроқ, айрим ҳолларда хушбўй. Туплари пастак (баландлиги 20 см. гача), ихчам. Гуллаши узлуксиз ва жуда қуюқдир. Пастак ҳошиялар, клумбалар ташкил қилишда, тезлаштириб етиштиришда ва хона ўсимлиги сифатида ишлатилади. Миниатюра атиргулларининг айрим навлари (Пикси, Литл Беккеру, Перла де Мосеррат) очик ерда яхши кишлайди

Чиннигул – чиннигулдошларга мансуб бир йиллик ўтлар ва бута ўсимликлар туркуми, гуллари хушбўй ва чиройли, танасида 5 та тожбарги бор. Осиё, Африка, Европа ва Ўрта ер денгизи атрофи каби жойларда 300га яқин тури учрайди. Шулардан 80 та тури собиқ Собиқ иттифоқда ҳам тарқалган. Бу гуллар орасида кўп йиллик боғ чиннигули кўпроқ аҳамиятлидир. Бу турнинг бир қанча чиройли хиллари мавжуд. Поясининг бўйи 60 см га етади. Қалампирмунчоқ чиннигул дарахтининг қуритилган гунчалари ҳам гвоздика деб аталади.

Гулчиликда чиннигуллар алоҳида ўрин тутаяди. Гулхоналарда, уйларда, балконларда, чиннигулларни кўпайтириш алоҳида завқ бағишлайди. Чиннигулларни қаламчалар ёрдамида кузда, қишда ва эрта баҳорда кўпайтирилади. Кузда қилинган қаламчалар қишда яхши парвариш қилинса, бўлиқ ва ниҳоятда йирик яхши йирик ниҳоллар олиш имкониятини беради. Баҳорда қилинган қаламчалар кузда қиш қираши биланоқ ёппасига гуллашга киришади. Қаламча олиш учун ўсиб турган чиннигулларнинг учки томони синдириб олинади. Синдириб олинган кўчатларнинг пастки томонидан ён новдалар чиқа бошлайди. Ана шу ён новдаларни гуллашга қолдириб, синдириб олинган новдалардан эса қаламчалар тайёрланади. Қаламча яхши ва тез илдиз олиши учун қуйидаги ўстирувчи моддалардан фойдаланамиз: Индолил ёғли кислота, гетероауксин, нафтил сирка кислотаси, НРВ ва юка. Қаламчалар яхши тутиши ва сувни кўп миқдорда буғлатмаслиги учун қаламчаларнинг япроқлари қисқартирилиб қаламчанинг пастки илдиз берувчи қисми озгина + шаклида қирқилади. Шундан сўнг юқорида кўрсатилган ўстирувчи моддалар эритмасига 4-5 соат ботириб қўйиб, сўнг тоза сувда чайқалади ёки 10 минут сувга қўйиб сўнг оламиз. Қаламчаларни имконияти борица тўғридан-тўғри ерга қалинлиги 25-30 см дарё қуми ёки перлит тўшаб, атрофи тахта ёки бетонли девор қилиниб, шунга ўтқазилади ва устки томони оддий ойна билан беркитилиб, ҳар куни суғорилади. Қаламчаларни 3 x 3 ёки 4 x 4 см қилиб ўтқазиб керак. Қаламчаларни ўтқазиб бўлгандан сўнг яхшилаб суғорилади. Қаламчаларни 12-14 °С иссиқликда ушлаш керак ва сувнинг

қўлланишига йўл қўйилмайди. Қаламчаларни остидан 18-20 °С иссиқлик берилиб, юза қисми 10-12 °С да ушланса ниҳоятда тез илдиз беради, яъни қаламча қилинган кундан уч ҳафта ўтгач тўлиқ илдиз берган бўлади. Шундан сўнг гул тувакларга, яшикларга, оранжереяларга олиб қатор қилиб ўтказилади.

3. **Атиргул ва чиннигулни кўпайтириш усуллари** – атиргуллар уруғдан, бачки новдадан, ўсимлик тупини ажратиб ўтказиб, пархиш қилиб, илдизнинг бир қисмини кўчириб ўтказиб, қаламча ўтказиб ва пайванд қилиб кўпайтирилади. Мавлонбойи атиргуллари кўпинча ўсимликлар тупини ажратиб олиб, бачки илдизлар ва қаламчаларни ўтказиб кўпайтирилади, энг қимматли навлари наъматакка пайванд қилиниб, ўз илдизидан ўсадиган атиргуллар эса қаламчадан кўпайтирилади. Пайвандтаг сифатида фойдаланиладиган наъматак, Мавлонбойилар ва ўзи ўсиб чиқадиган ёввойи атиргуллар уруғини экиб кўпайтирилади. Маданий атиргуллар янги нав яратиш мақсадидагина уруғдан экилади. Наъматак меваси кўнғир тусга кириши билан пишиб етилишидан олдин уруғи йиғиб олиниб, дарҳол экилади ёки қумга кўмиб қўйилади, қум кузгача сув сепиб, хўллаб турилади. Уруғлар яхшилаб тайёрланган тупроққа кузда ёки баҳорда экалади. Қаторлар ораси 0,6-0,7 м бўлиши лозим. Пушталар ва эгатлар шимолдан жанубга йўналган бўлса, кўчатларга бир текисда ёруғлик тушади. Уруғни қўш қаторлаб, тасма ва пол қилиб, экиш мумкин, қўш қаторлаб экишда ақторлар оралиғи 40-50 см бўлиши лозим. Чиннигуллар уруғдан, айрим ҳолларда қаламчалардан кўпайтирилади. Уруғларни экканда, туслари ва япроқлари турлича бўлган авлодлар олинади. Март ойининг охири апрел ойининг бошларида, айрим ҳолларда май ойида экилади. Кўчатлар 7-9 кун униб чиқади. Яшиклар, совуқ иссиқхоналар ёкм кўчатзорларга кўчириб кўчат қилинади. Июнь ойида доимий жойига экилади. Ўсимликлар орасидаги масофа 20-25 см бўлади. Экилган йили калта, кучли шохланган новдали туп қилиб шакллантирилади. Очиқ, қуёшли жойларда, унумдор, қумоқ тупроқларда яхши ўсади ва гуллайди. Нам тупроқда ва совуқда касаланади. Ўсимликлар қиш олдидан сичқонларга қарши ишлатиладиган захарли химикатлар (ТМТД ва бошқалар) билан дориланади ва қорақарағайнинг кесилган шохлари билан беркитилади. Шу мақсадда чиннигул томорқасининг атрофи қишда қор билан беркитиб, зичланади. Қиш давомида чиннигул чириши мумкин. Қиш тугаганда қуёшдан қуймаслиги учун шохларини эрта олиб ташламаслик керак. Шохлар булутли ҳавода олиб ташланади. Асосан кесишга, айрим ҳолларда майсаторларда ва миксбордерларда ишлатилади.

4. **Атиргул ва чиннигулни оранжерияларда ўстириш технологияси** – бизнинг шароитимизда қишда атиргулларни оранжерияларда пайвандлпш мумкин, бу эса ишчи кучидан бир текисда фойдаланиш имконини беради.

Олдиндан тайёрлаб қўйилган кўчатлар ер тўла ёки парникда чуқурчага кўмиб қўйилади ва пайвандлаш олдидан бир-икки ҳафта бурун октябрь охирида, ноябрь ўрталарида температураси 12-15 градус бўлган теплицага ташилади. Пайвандлаш декабрь ойининг охирида бошланиб, февраль ойигача даврм эттирилади. Тўғри павандланган қаламчаларларнинг 90-95 проценти кўкаради. Пайванд қилиш вақтида пайвандтагнинг илдиз бўйни яхшилаб артилади, юқориги қисми учи кесиб ташланади, пўстлоғи ўткир пичоқ билан

бўйига 2 см узунликда тилинади ва шу жойга бириккита куртакли қаламча тиқиб қўйилади. Бундан олдин қаламчанинг куртак таги қиясига ва куртак тепаси 1 см тепарокдан тўғри кесилади, куртакнинг қия кесилган учи пайвандтагга жирс ёпишиб турмоғи лозим. Пайванд яхши кўкариши учун теплицадаги температура 20-23 градус атрофида бўлиши керак. 10-15 кундан кейин қаламча пайвандтагга қўшилиб ўсиб, куртак бўй чўза бошлайди. Шундан кейин кўчатни тувакка ўтқазиб, секин-аста чиниқтириш керак.

Атиргуллар март-апрель ойларида тупроққа ўтқазилади. Атиргулларни эрта гуллатмоқ учун улар махсус оранжерияларда ўтқазилади, шунда улар апрелдаёқ очилади. Тувакда ўстирилган атиргуллар февраль-март бошларида очилади. Шуни назарда тутиш керакки атиргуллар ёруғлик ва соф ҳавога жуда талабчандир. Ҳавоси яхши алмашилиб турилмайдиган хоналарга атиргуллар касалликка тез-тез чалинади.

Оранжерияларда атиргул қаламчаларни илдиз олдириш- полиант атиргуллардан қаламчалар олиш эрта муддати июлнинг охири август ойининг бошларидир. Қаламчаларнинг очиқ майдонда ўсиб турган тупдан кесиб олиш керак, лекин оранжериядаги атиргулдан олса ҳам бўлади. Илдиз олдириш учун қаламчалар теплица, оранжерия ёки иссиқ парникларга олиб кирилади. Атиргул учун йирик қум, чиринди аралаштирилган парник тупроғи олинади, бу тупроққа қум ва чиринди баровар миқдорда аралаштирилади. Қаламчалар учун жуда ёш новдалар олинади, бундай қаламчаларнинг ҳаммаси 100 процент илдиз отади. Пўстлоғи қотган, қаттиқ ёғочга айланган новдаларнинг илдиз ёйиши унчалик яхши бўлмайди.

Қаламчалар тоза, ўткир пичоқда кесилиб, шу заҳоти ҳўл латтага ўраб қўйилади. Бу ишни соя жойда бажариш керак. Қаламчани пастки бўғими тагидан куртакдан пастроқдан қиясига, куртакдан юқориги қисмини эса куртакдан 1 см қочириб тўғри кесиш керак. Пастки барг юлиб ташланади, қаламчадан битта, иккита ёки учта куртак қолдириш мумкин. Жўда узун қаламчанинг илдиз ёйиши қийин бўлади. Қаламча учун новданинг ўрта қисми ёки учи олинади.

Қаламчани ўтқозишда аввало қум қозиқ билан ўйилади, ана шу чуқурчага қаламча ўтқазилиб, атрофи қум билан қўмилиб, қум қўлда босиб-босиб зичланади. Қаламчалар ҳар метр квадрат жойга 1000 дона сиғадиган қилиб сал қийшайтириброқ ўтқазилади. Қаламчалар зич ўтқазилганда тупроқнинг нами яхши сақланади, қаламчалар маҳкам ўрнашади ва тезроқ илдиз олади.

Илдиз ёйган атиргуллар 7-10 сантиметрлик тувакларга кўчириб ўтқазилади, тувакка баравар қисмда аралаштирилган парник тупроғи билан қум солинади. Усимлик тупи 25-30 сантиметр чуқурликда ўтқазилади, суғорилгач, туваклар парникка териб қўйилади. Атиргуллар кун очиқ вақтларда кунига икки марта суғорилади, сув ҳар тупнинг чанқаш даражасига қараб ўртача миқдорда берилади. Икки уч ҳафтадан кейин парниклар шамоллатилади, сунгра рамалар олиб қўйилади. Совуқ тушгач рамалар яна бекитилади. Баҳорда кун исигач рамалар олиб ташланиб, атиргуллар очиқ парникда қолдирилади. Кенг майдонларга ўтқазиладиган навлар 12-15 см тувакларга, қолганлари эса доимо ўсиб туриши учун мўлжалланган очиқ майдонларга кўчириб ўтқазилади.

